վճռեց յօգուտ վարժապետի, և պարտաւորեց հոգաբարձութեանը 650 րուբլի վճարել նրան:

—

ՂԱՐԱՔԻԼԻՍԱՅԻՑ գրում են. չը նայելով, որ հունձքը այս տարի շատ յաջող էր, բայց տակաւին հացը չէ էժանացել, որովհետև երկրագործները իրանց բերքը չեն վաճառում, այլ ամբարներում պահում են աւելի թանգ վաճառելու յուսով: Նոյն տեղից շնորհակալութիւն են յայտնում պ. Փիրումեանցի մասին, որ շատ հոգ է տանում Ղարաքիլիսայում կարգ, կանոն և մաքրութիւն պահպանելու համար:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

«ГОЛОСЪ» ԼՐԱԳՐԻ ԹՂԹԱԿՑՈՒԹԻՒՆԸ

—

«Голосъ»-ի մէջ կարդում ենք հետևեալ թղթակցութիւնը Տրապիզոնից:

Տրապիզոնի երեսուն հազար բնակիչների թիւը երկու օրվայ մէջ դրեթէ կրկնապատկվեցաւ. Թիւրքաց սարսափներից ազատվող հայ կանանց, երեխաների և ծերերի խմբերը լցրին քաղաքը: Նրանք ամենքն էլ Կովկաս են փախչում, որպէս զի իրանց եղբայրակիցների մօտ ապաստանարան գտնեն: Սովից ամիսներով տանջված, արիւնահեղ դրամաների տեսարաններից սարսափած հայ կանայք և երեխաները մարդկային կմախքի են նմանում: Այնուամենայնիւ ինքնապաշտպանութեան զգացմունքը և իւրայինների շրջանի մէջ հանգստանալու յոյսը քաջութիւն են տալիս թոյլ արարածներին:

Ողորմելի գաղթականների պատմածների համեմատ հայ ապստամբների կատաղութիւնը չափ չունի, բայց թիւրքերի չարագործութիւնները և նրանց կատարած սարսափելի գործերը նոյնպէս չափ չունեն: Դաշոյններով յղի կանանցը միջից կիսելը, ամբողջ ընտանիքներին կենդանի այրելը, կոյս օրիորդներին բռնաբարելը սովորական երևոյթներ են դարձել: Ասում են, որ հայ ապստամբները զէնքերի և ուտեստի մեծ պակասութիւն ունեն, իսկ այդ հանգամանքը միջոց է տալիս Թիւրքիային ճնշել ապստամբութիւնը, մինչև անգամ արեան հեղեղների գնով, որոնց մէջ խեղդված թիւրք դիակների թիւն էլ պակաս չի լինի: Այս հանգամանքը շատ օգտաւէտ է Սամիհ-փաշայի և նրա զօրաբաժնի համար, որի թւում բաւական շատ բաշիբոզուկների խմբեր կան. նա միջոց կունենայ բաւականացնել իր զօրքերին, որոնք քառասուն ամիսների ընթացքում ռոճիկ չեն ստացել:

Նոյն Սամիհ-փաշայից նահանգապետներին և կայմակամներին տուած հրամանների համեմատ բնակարաններից զրկված գաղթականները բաւական չարչարվել են Հայաստանի խորքերից Տրապիզոն գալու ժամանակ: Իւրաքանչիւր գիւղի մօտ գաղթականների վրա յարձակվում էին զինաւորված զապթիաները, որոնք գիւղական «կարգապահ» մելիքների իշխանութեան տակ են: Պատճառ բերելով որ հայերը գաղթելու հրաման չունէին, զապթիաները հայերից վարձատրութիւն էին պահանջում: Ոչ մի կոպէկ փող չունենալով, ողորմելի հայերը սեփական երեխաներին գերութեան էին տալիս, որպէս զի այդպիսի զոհերի գնով կարողանան ազատվել յարձակվող գազաններից: Այդ գործերը կրկնվում էին անընդհատ մինչև Գիւմիւշխանէ քաղաքը, որ Տրապիզոնի վիլայեթի մէջն է գտնվում: Այդ քաղաքի մէջ բաւական շատ հարուստ յոյներ և հայեր են բնակվում, այնպէս որ տանջված և ուժաթափ ճանապարհորդները այդտեղ կարողացան մի փոքր շունչ քաշել և ողբալ իրանց զոհած երեխաներին: Հայերը և յոյները ինչ որ կարողացան տուին գաղթականներին փողից և հագուստից սկսած մինչև հացը և ոտնամանները:

Գիւմիւշխանէ քաղաքի մէջ մի փոքր հանգստանալուց յետոյ գաղթականները ուղևորվեցին Տրապիզոն, որտեղ նրանց մի նոր տարաբաղդութիւն էր սպասում: Մի փոքր փող ձեռք բերելուց յետոյ 300 հոգուց բաղկացած մի խումբ, որի թւում ընդամենը քան ծերունի տղամարդիկ կային, մի լազից առագաստաւոր նաւ վարձեց Կովկասեան ափերի մօտ իջնելու համար: Առաջուց փող ստանալով, լազը հեռացաւ ափերից և ուղարկեց իր զինաւորված ընկերին նաւի վրա նստողներին ասելու համար, թէ նրանք բոլորն էլ ծովը կը նետվեն, եթէ իրանց բոլոր գոյքը չը տան: Կարելի է երևակայել անպաշտպան կանանց և երեխաների դրութիւնը: Երեխաները և կանայք չոքած՝ Աստուծոյ անունով խնդրում էին նաւատէր լազից խղճալ նրանց, բայց լազը անողոք գտնվեցաւ և կրկնեց իր սպառնալիքը բոլորին ծովը գցել, եթէ իր հրամանը չը կատարվի: Դրանից յետոյ զինաւորված երեք լազերը սկսեցին փնտռել գաղթականների գոյքը և մի և նոյն ժամանակ անամօթաբար նայում էին մատաղահաս օրիորդների և երեխաների բոլոր հագուստները: Բոլորովին մերկացնելուց յետոյ, չարագործները մօտեցան անմարդաբնակ ծովեզրին և հրամայեցին բոլորին ափ իջնել, սպառնալով հակառակ դէպքում բոլորին կոտորել: Ողորմելիներին այդ անմարդաբնակ տեղը թողնելով և ուշադրութիւն չը դարձնելով նրանց տանջանքների և աղաչանքների վրա, չարագործները անհետացան դէպի ծովը: Միայն երեք օրից յետոյ Տրապիզոնի մէջ տեղեկացան անտէր թողած երեք հարիւր հոգու մասին: Ահա այսպէս է հոգում Թիւրքիան ապահովել իր բայաների վիճակը, Հայաստանի մէջ վերանորոգութիւններ մտցնելով:

Անտուն թափառականներին սովից ազատելու համար Տրապիզոնի երիտասարդութիւնը օգնող մասնաժողով կազմեց և բոլորի մասին պատրիարք Ներսէսին մանրամասն տեղեկութիւններ տուեց: Պատրիարքը իսկոյն խնդրեց հեռագրով ոչինչ չը խնայել նորեկներին օգնելու համար, որոնցից շատերը խմբերով լցրել են և Սամսոնը: Մի և նոյն ժամանակ Հայոց պատրիարքը ուղարկեց Իզմիրլեան եպիսկոպոսին, նշանակելով նրան մասնաժողովի նախագահ և դրամ տալով գաղթականներին բաժանելու համար: Որովհետև գաղթականների թիւը չափազանց մեծ է, հազիւ թէ Հայոց պատրիարքը կարող է նրանց պէտքերի համար բաւականացուցիչ միջոցներ գտնել, եթէ ռուսաբնակ հարուստ հայերը չեն օգնի:

Մի քանի օր առաջ այստեղ էին Էրզրումի անգլիական հիւպատոս Տրօտտըր և Բեկկեր-փաշա, որոնք Կ. Պօլիս էին ուղևորվում: Բեկկեր-փաշա մի հասարակ արկածախնդիր է, որ այժմ Թիւրքաց ծառայութեան մէջ է: Նա լոյս ցերեկով երկաթուղու վագօնի մէջ անպատւել էր մի լաւ ընտանիքին պատկանող օրիորդին և այդ պատճառով արտաքսված է անգլիական ծառայութենից: Այժմ այդ բաղդախնդիրը իրանից մի ճարտարապետ է ներկայացնում, որ մտադիր է վերանորոգել Թիւրքաց փտած պետական կազմակերպութիւնը: Ուռած և փքած, մենօկլը (հատակնոց) աչքին ճանապարհորդելով Հայաստանի մէջ, Բեկկեր-փաշա հետաքրքրութեամբ նայում էր գանգատներ տուող գեղեցիկ հայուհիների վրա, որոնք նրան զօրեղ և մի և նոյն ժամանակ իրանց անտանելի դրութիւնը թեթևացնելու ընդունակ մարդ էին համարում: Նրա ուղեկից հայ թարգմանիչը կոմիկական շատ պատկերներ է պատմում նրա ճանապարհորդութիւնից Հայաստանի մէջ, որտեղ Բեկկեր-փաշա տանջված հայերից առնում էր խնդրագիրները մաքուր, սպիտակ ձեռնոցները հագած ձեռքերով: Կարելի է երևակայել, թէ ինչ տեսակ հետախուզութիւն կարող էր անել այդպիսի դատարկ պճնասէրը: Առհասարակ հաւատացնում են, որ եթէ Տրօտտըր Էրզրումից իր հետ չը տանէր Բեկկեր-փաշային, նա պ. Գօշենին շատ աննպաստաւոր տեղեկութիւններ կը տար Հայաստանի մէջ վերանորոգութիւններ մտցնելու մասին:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳՈՐԾԵՐ

—

«Րէյտերի» ընկերութեանը Կ. Պօլսից հեռագրում են սեպտեմբերի 16-ից, որ անգլիական հիւպատոսը Վանի մէջ հեռագրեց Կ. Պօլսի անգլիական դեսպանատանը, որ քիւրդերը բնաջինջ արին հայոց 13 գիւղեր:

«Голосъ» լրագրին գրում են Կ. Պօլսից, որ Թիւրքաց կառավարութիւնը «արագ և վճռողական» ընթացք է տուել Փոքր-Ասիայի գործերին: Ճնշելով Եփրատի ափերից Կ. Պօլիս լսվող հառաչանքները, Թիւրքաց կառավարութիւնը ուղարկում է հրաման հրամանի ետևից արագ կոտորելու համար քրիստոնեաներին, որոնք թևաւորվել են «Մոսկվայի» հաւանութիւնից և Եւրոպայի պաշտպանութենից: Երբ եւրոպական թղթակիցները սկսեցին տարածել Հայաստանի մէջ պատահած անցքերի նկարագիրները, Սայիդ-փաշա հրամայեց իր լրագիրներին զարմանք յայտնել այն «սուտ տեղեկութիւնների» մասին, որ տարածում են «չարակամ մարդիկ» սուլթանի ամենահաւատարիմ բայաների մասին, որոնք ամենակարճ ժամանակամիջոցի մէջ կը ստանան սուլթանի ողորմութիւնները: Խօսք չը կայ, որ Թիւրքիան իր գործը գիտակցաբար է կատարում: Երբ Սայիդ-փաշա Հայաստանից եկած սարսափելի լուրերի հակառակ հաւատացնում էր Ներսէս պատրիարքին, իբր թէ պատահած «դատարկ» անցքերը չափազանցացրած են, Հայոց պատրիարքը բարկացած պատասխանեց. «Եթէ այդպէս է, ես ինքս կերթամ իմ ժողովրդի մօտ և անձամբ կը ստուգեմ նրա իսկական դրութիւնը»: Սաիդ-փաշա վախեցաւ Ներսէսի այդ համարձակ մտքից, որովհետև գիտէ, որ Հայոց պատրիարքը իր ասածը միշտ կատարում է: Միւս օրը «Վակիթ» լրագիրը յայտնեց, որ Հայոց պատրիարքը մտադիր է գնալ Հայաստան և հայ ապստամբների գլուխն անցնել: Բացի այդ լրագիրը Ներսէսին երկդիմի մարդ անուանեց, որ ցերեկը կամիլավկա է կրում, իսկ գիշերը գլխարկ:

«Journal de St Pétersbourg» իր այսօրվայ քաղաքական տեսութեան մէջ ասում է հետևեալը:

Ինչպէս յայտնի է, անգլիական պարլամենտի վերջին նիստերից մէկի ժամանակը կառավարութեանը հարց առաջարկվեցաւ Հայաստանի մէջ ալբանական լիգայի նման քիւրդական լիգա կազմվելու մասին, իսկ կառավարութիւնը պատասխանեց, որ դրա մասին իրան ոչինչ յայտնի չէ, բայց որ Կ. Պօլսի անգլիական դեսպանից կը պահանջի հարկաւոր տեղեկութիւնները: Դրանից յետոյ անգլիական պարլամենտը փակվեցաւ և պ. Գօշենի պատասխանը մինիստրութեան հարցին անյայտ մնաց: «L'Osmanli» լրագիրը սեպտեմբերի 13-ին հրատարակած իր համարի մէջ կարելի է համարում փարատել այդ անյայտութիւնը, ասելով, որ անգլիական դեսպանը լրագրի ունեցած տեղեկութիւններից աւելի ճիշտ տեղեկութիւններ չէր կարող ստանալ: «Osmanli» լրագրի այդ տեղեկութիւնները ի հարկէ բաւական են: Ահա ինչ է ասում Կ. Պօլսի լրագիրը քիւրդական լիգայի մասին. «Մինչև այժմ մեզ ոչինչ յայտնի չէ քիւրդական լիգայի գոյութեան մասին այն ձևով, ինչպէս ալբանացիներն են կազմել: Մենք կարող ենք պնդել, որ այդ լիգան բոլորովին չը կայ: Ի հարկէ մենք խօսում ենք ներկայ րոպէի և ոչ թէ ապագայի մասին, որովհետև եթէ ապագայում կը կազմվի քիւրդական լիգա ալբանականի նման, ո՜չ, ո՜չ, ալբանականից անհամեմատ ուժեղ և սպառնալի, նրա կազմվելու միակ պատճառը եւրոպական դիպլոմատիան կը լինի: Եթէ այսօր մեզ հարց առաջարկէին Քիւրդիստանի մասին, կարող էինք հաստատ ասել, հաւատացած լինելով, որ մեր ասածները չեն հերքվի, որ Քիւրդիստանի նշանաւոր բնակիչները չափազանց շփոթված են «Հայոց հարցից», որ զարթեցնում է Եւրոպան վերանորոգութիւնների անունով: Եւ հէնց որ քիւրդերը կը տեսնեն, որ նրանց կամենում են Արևելեան-Ռումելիայի բնակիչների վիճակին ենթարկել, նրանք իսկոյն կը կազմեն իրանց լիգան: Եթէ մենք օգուտ քաղէինք եւրոպական լեզուների դարձուածից և ասէինք թէ քիւրդերը ոտքի կը կանգնէին, ինչպէս մի մարդ, մենք ճշմարտութենից հեռացած չէինք լինի: Քիւրդերի մի մասը թափառական կեանք է վարում, նրանց բնակարանները և կայքը իրանց ձիաների մէջքին են: Ուրեմն նրանց ոտքի կանգնեցնելու համար բաւական է հրամայել նրանց ձի նստել»:

Ուրեմն «Osmanli» լրագրի ասածի համեմատ Հայաստանի մէջ չը կայ քիւրդական լիգա, բայց նա մի վայրկեանի մէջ կը կազմվի, եթէ «վերանորոգութիւնների անունով» Եւրոպան կը բարձրացնի հայկական խնդիրը: Այդ նպատակին հասնելու համար բաւական է հրամայել քիւրդերին «ձի նստել»: Բայց ո՞վ կը տայ այդ հրամանը: Թիւրքաց լրագիրը այդ հարցին պատասխան չէ տալիս, բայց Ալբանիայի օրինակը աչքի առաջ ունենալով, դժուար չէ իմանալ: Յետոյ «Osmanli» հաւատացնում է, որ եթէ Քիւրդիստանի մէջ կազմվի էլ մի լիգա, նա «քրիստոնեաներին թշնամի նպատակներ չի ունենայ» և աւելացնում է. «ինչպէս մեր երկրի մէջ չէ կարելի մինչև անգամ մի մահմետական գտնել, որ քրիստոնեաներին թշնամի նպատակներ ունենայ»: Այսպիսի խօսքերին ի՞նչ կարելի է պատասխանել: Պատասխանի տեղ «Osmanli» լրագրին մենք հետևեալ հարցը կառաջարկենք. Ուրեմն ի՞նչ զգացմունքից, եթէ ոչ անհաշտ թշնամութեան և վայրենի ատելութեան զգացմունքից առաջացան այն բոլոր բարբարոսական տանջանքները, արդարադատութեան մերժումը, այն հարստահարութիւնները, այն անթիւ և անհամար անգթութիւնները, որոնք յուսահատացրին Թիւրքիայի քրիստոնեայ ցեղերին և նրանց ձեռքը զէնք տուին:

ԹԻՒՐՔԻԱ

—

«Polit Corresp» լրագրին Կ. Պօլսից, սեպտեմբերի 10-ից գրում են հետևեալը:

Անգլիական նաւատորմի հրամանատարին տուած պատուէրները իրաւունք են տալիս նրան հարկաւոր դէպքում ալբանացիների առաջնորդների հետ բանակցութիւններ բռնել: Եթէ այս լուրը ճիշդ է, ուրեմն անգլիական կառավարութիւնը ապստամբներին պատերազմող կողմ է ճանաչում: Այստեղի